

Astımlı çocuğa sahip ebeveynlerin COVID-19 pandemi sürecinde değerlendirilmesi: Kalitatif bir çalışma

Evaluation of parents of children with asthma during the COVID-19 pandemic process: A qualitative study

Ayşe Belpınar¹, Mehmet Akif Akdemir², Emriye Hilal Yayan³

¹Yozgat Bozok Üniversitesi, Sağlık Hizmetleri Meslek Yüksekokulu, Tıbbi Hizmetler ve Teknikler Bölümü, Yozgat, Türkiye

²Kafkas Üniversitesi, Kağızman Meslek Yüksekokulu, Terapi ve Rehabilitasyon Bölümü, Kars, Türkiye

³İnönü Üniversitesi, Hemşirelik Fakültesi, Çocuk Sağlığı ve Hastalıkları Hemşireliği, Malatya, Türkiye

ÖZET

Amaç: Bu çalışma astımlı çocuğa sahip ebeveynlerin pandemi döneminde yaşadıkları deneyimleri belirlemek amacıyla yapılmıştır.

Yöntem: Bu çalışma Ekim 2021- Ocak 2022 tarihleri arasında İç Anadolu'da bulunan bir üniversite ve şehir hastanesinin çocuk göğüs hastalıkları polikliniğine başvuran amaçlı örnekleme yöntemiyle belirlenen, dahil edilme kriterlerini karşılayan ve araştırmaya katılmak için gönüllü 17 ebeveyn ile yapılmıştır. Ebeveynlere yüz yüze görüşme yöntemi ile yarı yapılandırılmış görüşme formunda yer alan 5 soru sorulmuş ve ebeveynlerin ses kayıtları alınmıştır. Alınan ses kayıtlarından içerik analizi tekniği ile temalar oluşturulmuştur.

Bulgular: Araştırmaya katılan ebeveynlerin %53'ünün lise mezunu, %82'sinin kadın, yaş ortalamalarının 31, çocukların %59'unun erkek, yaş ortalamalarının ise 6.5 olduğu belirlenmiştir. Ses kayıtlarının analizi sonucunda "korku ve anksiyete", "sosyal izolasyon", "dijital oyun", "sağlık hizmetlerine ulaşma", "psikososyal destek" isimli 5 ana tema belirlenmiştir.

Sonuçlar: Bu araştırmada; astım hastalığı olan çocuk ve ailelerinin COVID-19 pandemisinde psikolojik ve sosyal yönden sorunlar yaşandığı, sağlık hizmetlerine erişim konusunda zorlandıkları belirlenmiştir. Ayrıca aile ve çocukların psikososyal yardıma ihtiyaç duydukları ve destek sistemlerinin yetersiz kaldığı görülmüştür. Bu nedenle astımlı hastalığa sahip aile ve çocukların psikososyal yönden desteklenmesi önerilmektedir.

Anahtar kelimeler: astım; çocuk; ebeveyn; COVID-19

ABSTRACT

Aim: This study was conducted to determine the experiences of parents with asthmatic children during the pandemic period.

Methods: This study was conducted with 17 parents who applied to the pediatric chest outpatient clinic of a university and city hospital in Central Anatolia between October 2021 and January 2022, met the inclusion criteria and volunteered to participate in the study, which was determined by the purposeful sampling method. A face-to-face interview method was applied to the parents, and 5 questions in the semi-structured interview form were asked and a voice recording was taken. The themes were created by analyzing the content of the audio recordings taken.

Results: It was determined that 53% of the parents participating in the study were high school graduates, 82% were female, their average age was 31, 59% of the children were male, and their average age was 6.5. As a result of the analysis, 5 main themes were determined, namely "fear and anxiety", "social isolation", "digital game", "access to health services" and "psychosocial support".

Conclusion: In this study, it has been determined that children with asthma and their families have psychological and social problems during the COVID-19 pandemic and have difficulties in accessing health services. In addition, it has been observed that families and children need help and their support systems are insufficient. For this reason, it is recommended that families and children with asthma be supported psychosocially.

Keywords: asthma; child; parent; COVID-19

Giriş

Astım, çocukluk çağına en sık görülen kronik rahatsızlıktır (Özdemir, 2018). Kronik hastalıklar ile COVID-19 ilişkisi önem taşımaktadır. Ancak çocuklarda da erişkinlerde olduğu gibi kronik hastalıklar şiddetli ve ölümcül COVID-19 riskini artırabileceği için özellikle astım gibi kronik akciğer hastalıklarının risk faktörü olabileceği ifade edilmektedir (Şen & Dibek, 2021).

Çocuklukta astım alevlenmelerinin genellikle viral enfeksiyonlarla ilişkili olduğu göz önüne alındığında, astımlı çocuklar ve ebeveynleri, COVID-19'a yakalanma ve yetersiz tedavi edilmesi durumunda daha kötü sonuçlara sahip olmaktan endişe yaşadıkları belirtilmiştir (Çölkesen ve ark., 2021). Ayrıca, astım ve COVID-19 semptomları arasındaki benzerlikler, astımlı çocukların anneleri için başka bir endişe nedeni olduğu ifade edilmiştir (Abrams ve ark., 2020). Karantina ile başa çıkmak, başka kaynaklar olmadan yalnız bırakılan, kişisel yaşam, iş ve çocuk yetiştirme arasında denge kurması gereken ebeveynler için özellikle stresli bir

deneyimdir (Spinelli ve ark., 2020). Hoffman ve Miller (2020) pandemi döneminde ebeveynler ve çocukların arkadaşlardan, geniş aileden, öğretmenlerden ve meslektaşlarından uzak kalma, aileden birinin kaybı, korkutucu haber bilgilerine maruz kalma, ebeveyn iş stresi ve iş kaybı gibi stres yaratacak faktörlerle karşılaştıklarını tespit etmiştir. Ev karantinası ve okulların kapanması, bakıcıların günlük rutinlerini ve rollerini değiştirerek, çocuklarda astımı yönetme konusunda bakıcılar için stresin artmasına ve yeni zorlukların ortaya çıkmasına neden olmuştur (Jia ve ark., 2021). Aynı zamanda bu kısıtlamaların, astım alevlenmeleri ve yüksek risk altında olan çocuklar ile gençlerin acil servise erişimini ve takibini azalttığı ifade edilmiştir (Kenyon ve ark., 2020). Ayrıca aşılama oranlarının düşmesi, sağlık koşullarının gecikmiş yönetimi, ev içi alerjenlere uzun süre maruz kalma ve akıl sağlığı üzerindeki etkiler dahil olmak üzere çocuklar ve gençleri birçok yönden olumsuz etkilediği belirtilmektedir (Searing ve ark., 2020; Kids, 2020). Pediatrik astım ve kronik solunum hastalığı olan çocuklarda COVID-19 karantinasının bakım

verenlerin kaygı düzeyleri ile psikolojik yüklerini artırdığı ifade edilmiştir (Cahal ve ark., 2021; Burrows & Ellis, 2022). Hepkaya ve ark. (2021) tarafından yapılan çalışmada ebeveynlerin ayakta tedavi hizmetlerinin başarısızlığına ilişkin endişeleri olduğu ve çocukların COVID-19 enfeksiyonu için yüksek risk altında olduğu belirtilmiştir. Di Riso ve ark. (2021) tarafından yapılan çalışmada ise astımlı çocukların bulaşma ile ilgili olarak daha fazla endişe duyduklarını ve annelerin karantina sırasında psikolojik sağlıklarının küresel olarak kötüleştiğini ifade ettiklerini bildirilmiştir. Audi ve ark. (2020) tarafından ise okul çağındaki astımlı çocukların ebeveynlerinin %64'ünün COVID-19 sırasında astım alevlenmesi konusunda endişeli olduğu ve duygusal iyiliğin astım kontrolünü etkilediği ifade edilmiştir. Amerikalı 5-17 yaş arası çocuğu olan ebeveynlerle yapılan çalışmada, katılımcıların %31'inin 2020 sonbaharında okullardaki bulaşmayı önlemek için çocuklarını evde tutacaklarını ifade ettikleri belirtilmiştir (Kroshus ve ark., 2020).

Literatür Pandeminin çocuklar ve aileler üzerindeki etkisini araştırıyor olsa da kısıtlı sayıdaki çalışmalar kronik hastalığı olan çocuklar ve bakıcıları üzerinde COVID-19'un psikososyal etkisine odaklanmaktadır. Bu sebeple COVID-19 döneminde önemli bir risk grubu olarak görülen astım hastalığı olan çocuğa sahip ebeveynlerin deneyimlerini ortaya çıkarmaya ihtiyaç vardır. Bu amaçla bu araştırma planlanmıştır.

Yöntem

Araştırmanın tipi

Çalışma nitel araştırma yöntemi ve fenomenolojik (olgu bilimsel) desene dayalı olarak tasarlanmıştır.

Araştırmanın yapıldığı yer ve zaman

Araştırma Ekim 2021- Ocak 2022 tarihleri arasında İç Anadolu'da yer alan bir üniversite ve bir şehir hastanesinin çocuk göğüs hastalıkları polikliniğine başvuran astımlı çocukların ebeveynleri ile yürütülmüştür.

Araştırmanın evreni ve örnekleme

Araştırmanın evrenini İç Anadolu'da yer alan bir üniversite ve bir şehir hastanesinin çocuk göğüs hastalıkları polikliniğine başvuran astımlı çocukların ebeveynleri oluşturmuştur. Araştırmanın örneklemini de amaçlı örnekleme yöntemiyle belirlenen, dahil edilme kriterlerini karşılayan ve araştırmaya katılmak için gönüllü olan primer bakım vericiler oluşturdu. Hastanelerin çocuk göğüs hastalıkları polikliniğine başvuran 17 çocuğun 17 ebeveyni ile çalışma tamamlanmıştır. Araştırmada nitel araştırmalar için uygun olan bir yöntem olarak "doyum noktası" esas alınmıştır. Doyum noktası, araştırma problemi ile ilgili verilerin yeterli düzeyde ortaya çıktığı ve süreçlerin tekrar ettiği aşama olarak adlandırılmaktadır (Yıldırım & Şimşek, 2018).

Veri toplama araçları

Verilerin toplanmasında sosyo-demografik bilgi formu ve 5 sorunun bulunduğu yarı yapılandırılmış görüşme formu kullanılarak derinlemesine görüşme yapılmıştır.

Araştırma soruları:

1. Pandemi dönemi çocuğunuz ve ailenizi nasıl etkiledi?
2. Pandemi döneminde astım ile ilgili duyduklarınız, okuduklarınız astım hastalığı ile ilgili düşüncelerinizi nasıl etkiledi? (Astım COVID-19'dan etkilenen bir hastalık mı?)
3. Pandemiden önce çocuğunuzu nasıl koruyordunuz, şimdi nasıl koruyorsunuz? Neler değişti? (Evde, sokakta, okulda neler yaptınız? Çocuğunuzu okula gönderdiniz mi? Çocuğunuz evden ne sıklıkta çıktı?)

4. Çocuğunuz ve siz pandemi döneminde hastalıkla nasıl baş ettiniz? Hangi konularda zorluk yaşadınız? Kimlerden nasıl destek aldınız? Destek alamadığınız durumlar nelerdi?
5. Pandemi dönemi sizin ve çocuğunuzun sağlık hizmetlerine erişimini nasıl etkiledi?

Dahil edilme kriterleri

Astım tanısı bulunan 0-18 yaş arası çocuğa sahip olmak, hastanelerin göğüs hastalıkları polikliniğinde takip edilmek ve çalışmaya katılmaya gönüllü olmak.

Verilerin toplanması

Verilerin toplanmasında sosyo-demografik bilgi formu ve yarı yapılandırılmış görüşme formu kullanılarak derinlemesine görüşme yapılmıştır ve ses kayıtları alınmıştır.

Geçerlik ve güvenilirlik

İç geçerlilik için görüşme formu iki uzmanın görüşüne sunulmuştur. Dış geçerlilik sağlamak için görüşme yapılan kişilere; araştırmanın amacına, önemine ve yöntemine ilişkin bilgiler verilmiştir. Ayrıca ebeveynlerin görüşlerinden doğrudan alıntılar yapılarak bulgular bölümünde sunulmuştur. İç güvenilirlik için görüşmeler, ebeveynlerin izinleri doğrultusunda ses kayıt cihazı ile kayıt altına alınmıştır. Dış geçerlilik için ise amaçlı örnekleme yöntemi kullanılmıştır (Yıldırım & Şimşek, 2018).

Verilerin analizi

Araştırma kapsamındaki veriler açık uçlu sorulardan oluşturulmuş yarı yapılandırılmış görüşme formu ile ses kaydı kullanılarak elde edilmiştir. Literatür taraması sonucunda geliştirilen görüşme formunda ebeveynlere beş açık uçlu soru hazırlanmıştır. Araştırma sonucunda elde edilen veriler "içerik analizi" yaklaşımıyla çözümlenmiştir. Veri analizleri her üç araştırmacı tarafından da ayrı ayrı yapılmış ve görüş birliğine varılmıştır. Ek olarak, bulguların anlaşılabilirliğini artırmak amacıyla doğrudan alıntılara da yer verilmiştir. Doğrudan alıntılarda ebeveynler "E1", "E2" şeklinde kodlanarak yazılmıştır. Ayrıca iki farklı araştırmacı tarafından gelen yanıtlar incelenerek temalar üzerinde görüş birliğine varılmıştır. Bu şekilde araştırmanın geçerliği ve güvenilirliği sağlanmaya çalışılmıştır.

Araştırmanın etik yönü

Yapılan bu araştırmanın, Yozgat Bozok Üniversitesi Etik Komisyonundan 25.08.2021 tarihli 24/12 karar numarası ile etik izni ve çalışmanın yapılacağı hastanelerden kurum izni alınmıştır. Ayrıca katılımcılara gönüllü olur formu imzalatılmıştır. Etik izinde belirtilen araştırma içeriğine uygun olarak araştırma tamamlanmıştır.

Bulgular

Alan çalışması kapsamında toplamda 17 ebeveynle görüşülmüştür. Araştırmaya katılan ebeveynlerin %53'ünün lise mezunu, %82'sinin kadın, yaş ortalamalarının 31, çocukların %59'unun erkek, yaş ortalamalarının ise 6.5 olduğu belirlenmiştir (Tablo 1). Görüşülen ebeveynler ve çocuklarıyla ilgili demografik bilgiler aşağıda verilmiştir. Araştırmaya katılan ebeveynlerin isim-soyisim bilgilerine yer verilmemiş olup, araştırmacılar tarafından her bir görüşülen ebeveyni temsilen bir kod atanmıştır.

Araştırmada elde edilen bulgulardan bazı ana başlıkların ön plana çıktığı görülmüştür. Bu ana başlıklardan altı tema oluşturulmuştur (Tablo 2). Tablo 2 incelendiğinde astımlı çocuğu olan ebeveynlerin pandemi sürecinde etkilendiği unsurlara ilişkin görüşlerden bazıları aşağıdaki gibidir.

Tablo 1. Ebeveyn ve çocukların demografik özellikleri (n=17)

Özellikler	n	%
Ebeveyn		
Kadın	14	82
Erkek	3	18
Çocuk		
Kız	7	41
Erkek	10	59
Yaş ortalaması		
Ebeveyn	31	100
Çocuk	6.5	100
Ebeveyn eğitim durumu		
Üniversite	2	12
Lise	9	53
Ortaokul	2	12
İlkokul	4	23

Tema 1. Korku ve anksiyete

Ebeveynlerde, astım hastalığının solunum yollarını etkilemesi ve COVID-19'un solunum yollarına etki eden bir hastalık olması nedeniyle, olası hastalık senaryolarının yaratmış olduğu endişe ve korku, günlük rutinleri üzerinde değişikliklere sebep olmuş ve hastalıktan korunmak için daha sıkı önlemler almışlardır. Bu görüşlere ilişkin ifadelerden bazıları aşağıda verilmiştir.

"Pandemi döneminde eve kapandığımızda, herkes evde olunca daha çabuk tozlanıyordu ev... temizlik sık yapmaya çalışıyordum ama fazla deterjan kullansam çocuğumun astım atağı geçirmesini tetikler miyim korkusundan daha az deterjan kullanmaya çalışıyordum ama bu defa da acaba temiz olmuyor mu diye düşünüyordum" E15,

"Evlere kapandığımız dönemlerde olurda çocuğum astım atağı geçirir diye çok tedirgindik çünkü kontrolleridir, ilaçlarıdır düzeni bozuldu çocuğun. Birde komşunun astım hastası olan çocuğu atak geçirince diken üstünde geçirdik resmen tam kapanma dönemlerini..." E3.

"Rahat olamıyordum çünkü evimde solunum yolu hastalığı olan bir çocuğum var ...alabileceğim tüm önlemleri aldım mı... gerçekten koruyabilecek miyim çocuğumu diye düşünmekten alıkoyamıyordum kendimi..." E-10.

Ebeveynlerin çoğu, COVID-19 ile astımın birbirinden etkilenen bir hastalık olabileceğini ifade etmiştir. Korku ve anksiyetelerinin temelinde bu düşüncenin yer aldığı ve hastalıktan korunmak için önemli korunma yöntemlerinden biri olan hijyeni ön planda tuttıklarını ifade etmişlerdir. Sadece kişisel hijyene değil, çocukların astım ataklarını kontrol altında tutmak için ev temizliğine de dikkat etmiş ve aynı zamanda çocukların ilaçlarını düzenli kullanmalarını sağlamışlardır. Ebeveynlerin, COVID-19 hastalığına yakalanırlarsa çocuklarına bulaştırma, bakımlarını ve tedavilerini aksatma gibi nedenlerden endişelendiği dikkat çekmiştir.

Tema 2. Sosyal izolasyon

Pandemi süresince çocukların okula devam etmemesi, kısmi/tam kapanmaların olması, hastalık nedeniyle akranları ile görüşmelerinin kısıtlanması gibi nedenlerle evde kalma süresinin uzaması sosyal yönden izole olmaya sebep olmuştur. Bu duruma ilişkin ebeveynlerin bazı görüşleri tablo 2'de verilmiştir.

"Evimiz site içerisinde olduğu için çocuklar bahçede oynuyorlardı ara sıra... E benim çocuğum astım hastası olduğu için sitenin bahçesine inmesine izin vermiyordum. Covid olma riskini göze alamazdım. Evin içinde kaldıkça da ilerleyen süreçte kendisi çıkmak istemedi." E1,

"Çocuklarım evde kaldıkça yaramazlaştılar... Ev içinde koşturup kardeşini terletmesinler, toz etmesinler diye çocukların daha sakin kalması için çok çabaladık. Bu da çocuklarla olan iletişimimizi güçleştirdi..." E10

Tablo 2. Tema ve alt temalar

Tema	Alt tema	f
Korku ve anksiyete	COVID-19'un çocuğa bulaşma kaygısı İkilem Alınan tedbirlerin etkisi Düzenin bozulması Tedirginlik Hijyene özen	E12, E10, E3, E1, E2, E6, E7, E14, E15, E4, E11, E17
Sosyal izolasyon	Evde kalmak Çocukla iletişimin artması Her şeyden uzak kalmak Komşu-akraba ziyaretlerinin olmaması Yoğun tedbir	E1, E10, E11, E17, E8
Dijital oyun	Çocuk-akran etkileşimi olmaması Telefon-tablet ile oyun TV izleme Fiziksel aktivitenin sınırlandırılması	E10, E8, E6
Sağlık hizmetlerine ulaşma	Hastane korkusu Sağlık hizmetlerine ulaşamama Tele-sağlık Tedavi planına dikkat etme Kontrollerin aksaması	E8, E3, E12, E11
Psikososyal destek	Aile içi sosyal desteğin artması Aile içi etkileşimin artması Ekonomik etkiler Psikolojik yıpranma	E1, E12, E2, E8

"Kapanma olmadığı dönemlerde bile dışarı çıkmaktan, birileri ile görüşmekten çekinir olduk. Biz bu hastalıkla beraber gerçekten gönüllü ama bir o kadar da zorunlu evimizde izole olmak zorunda kaldık. Hastalık azalsa bile bitmediğini biliyorum ve biz hastalanır çocuğumuza bulaştırırız ya da çocuğumuz hastalanır diye herkesten her şeyden uzak tuttuk kendimizi." E11.

Çalışmanın verilerinin toplandığı bölgenin kültürel özelliklerinden kaynaklı, akraba ve komşu ziyaretlerinin sekteye uğraması ve zorunlu izolasyon sosyalleşme sürecini etkilemiştir. Ebeveynlerin çoğu hastalığın bulaş riskine karşın izolasyon kurallarına tam olarak uymayı tercih ettiğini ancak bu sürecin uzaması ile kendileriyle birlikte tüm aile bireylerinin etkilendiğini belirtmiştir. Bu etkinin yansıması çocuklarının üzerinde davranış değişiklikleri ile ortaya çıkmış ve bununla baş etmek için çeşitli yollara başvurmışlardır. Evde kalınan süre içerisinde ebeveynler çocukları ile çeşitli etkinlikler yapmış ve çocuklarının sosyalizasyon sürecinin sekteye uğramasının önüne geçmeye çalışmıştır.

Tema 3. Dijital oyun

Çocuklar okulda, evde ya da sokakta akranları ile oyun oynayarak hem sosyalizasyon sürecini tamamlamak da hem de çeşitli yetiler kazanmaktadır. Pandemi süreci ile birlikte çocukların akranları ile etkili vakit geçirmesi kısıtlanmış ve bu durum çocuğun telefon, tablet gibi teknolojik aletler ile daha fazla vakit geçirmesine sebep olmuştur. Ebeveynlerin tutumları doğrultusunda ev içerisinde kardeşi olan astımlı çocukların bile oyun alışkanlıklarının değiştiği dikkat çekmektedir. Ebeveynlerin yarısından fazlası çocuklarının pandemi süreci ile birlikte oyun alışkanlıklarının değiştiğini ve teknolojik aletler ile daha fazla vakit geçirdiklerini ifade etmiştir. Bu görüşe ilişkin ebeveynlerin ifadelerinden bazıları aşağıda verilmiştir.

"Çocuğum arkadaşları ile oynamak istediği zamanlarda izin versen bir dert, vermesen çocuk üzülüyor... sağlığı daha önemli olduğu için tabiki izin vermedim." E17,

"Çocuğumuzla evde vakit geçirme fırsatı bulmuşken onun seveceği aktiviteler, oyunlar kurmaya çalıştım eşim ile ancak çok çabuk sıkıldı bizimki çünkü çok hareket etmeyecek oyunlar oynamaya çalışıyorduk... olur da terler, oyun sırasında toz çıkar da öksürük krizi tutar, e hal böyle olunca da bizimle oynamak yerine tabletle ve telefonla oyun oynamayı tercih ediyordu." E10,

"Diğer kardeşleri evin içinde koştururken astımlı çocuğumun koşturup terlemesinin önüne geçmek için televizyon izlemesine, telefonda oyun oynamasına müsaade ettim ama bu defa da her fırsatta telefonda oyun oynamak istedi." E8,

"Covid'e yakalandığımda çocuğuma ve eşime bulaşmasın diye ben kendimi odaya kapattım... zaten çok kötü geçirdim hastalığı... eşim de hem bana hem çocuğumuza yetiemediği için telefonu çok sık verdi eline. İyileştikten sonra da telefonu alamadık elinden iyi mi..." E6.

Pandeminin günlük rutinler üzerindeki etkisi çocukların oynadıkları oyunları değiştirmiş ve fiziksel oyunlardan ziyade dijital oyunlar ile vakit geçirmelerinde etkili olmuştur. Teknolojik aletler ile arkadaşlarından haberdar olma ve dijital ortamda onlarla oyun oynama çocukların çevresinde olup bitenlerle ilişkisinin azalmasına ve ebeveyn çocuk ilişkilerinin sekteye uğramasına neden olmuştur. Ebeveynler çocuklarının derslerinden geri kalmaması, online derslere katılım sağlaması ve ev içerisinde çok koşturup terlememeleri,

çıkabilecekleri toz akarların etkilenmelerini en aza indirmek için telefon tablet gibi teknolojik aletlerle geçirilen vaktin faydalı olduğunu ancak çocuklarının ders dışında oyun oynamak ya da sosyal medya platformlarında gezinmek için çok fazla vakit harcamalarını engellemek istediklerini ve bu durum ile başa çıkmakta zorlandıklarını ifade etmiştir. Ders saatleri dışında telefon ya da tabletleri saklamak gibi bir yol izlemeleri çocuğu ya da eşiyle çatışma yaşamalarına sebep olmuştur.

Tema 4. Sağlık hizmetlerine ulaşma

Ebeveynler, pandemi ile kısmi/tam kapanmaların olması, hastaneye giderken ya da hastaneden COVID kapma korkusu nedeniyle hastane kontrollerinin aksadığını, bu aksaklıkların yarattığı endişe ile aile hekimlerinden ya da çevrelerindeki sağlık çalışanlarından destek almaya çalıştıklarını ya da tedavi protokolünü yürüten hekim ile telefonda görüştüklerini ifade etmiştir. Bu görüşe ilişkin ebeveynlerden bazıının ifadeleri aşağıda verilmiştir.

"Biz farklı bir şehirden geliyoruz... normal zamanda kontrollerimizi hiç aksatmadık ama bu hastalık iletir bir çıktı, yasak koydular gelemedik, randevular iptal edildi bir ara, ancak telefon ile görüşebildik doktorumuzla...e zaten yasak koymadıkları zamanda da ben getirmek istemedim hastaneye, yolda, hastanede hastalık kaparız diye." E8,

"Şimdi benim çocuğum zaten yüksek risk grubunda... e hastane desen covid yuvası... ben nasıl getireyim çocuğumu tedavisi için, kontrolü için. İlaçlarını düzenli kullandırımdı, çok daha dikkat ettim diğer şeylere ama olurda bir atak geçirir diye de çok korktuk..." E3,

"İlçeden takipli hasta olmamıza rağmen pandemi süreci içerisinde neredeyse hiç gelmedik... çocuk rahatsızlandığı zamanlarda da doktorumuz ile telefonda görüşüp verdiği komutları uyguluyorduk." E12,

"Covid'in ilk zamanlarında hastaneye kontrol için mecbur kalmadıkça gelmeyin deniyordu... e bende o dönem gebeydim. Kendim bile kontrollere gitmedim, hastalığı kaparım astım hastası çocuğuma bulaştırırım, daha doğmamış bebeğim bundan etkilenir diye. Korka korka aile hekimine gidiyordum gitmişken de çocuğumu da yanımda götürüyordum en azından bir muayene eder diye." E11.

Görüşülen ebeveynlerin bir kısmı il dışından ya da ilçelerden takip ve tedavi için gelmekteydi. Pandemi sürecinde alınan önlemler doğrultusunda şehirlerarası ulaşımın yasaklandığı, tam ya da kısmi kapanmaların olduğu zamanlarda kontrolleri aksaması bu çocuklar için kaçınılmaz olmuştur. Bunun yanında hastane ile aynı ilde yaşayan ebeveynler de toplu taşımayı kullanmaktan çekindiğini ve hastanelerin COVID-19 tanılı hastalar ile dolu olduğu zamanlarda kontrolü varsa bile getirmediğini belirtmiştir. Çocukları ya da kendileri herhangi bir hastalık ile karşı karşıya kaldığında alternatif tedavi yöntemlerine başvurmuş ve beslenmelerini iyileştirmeye özen göstermişlerdir.

Tema 5. Psikososyal destek

Salgın hastalık ebeveynleri ve çocuklarını sadece biyolojik yönden değil, psikolojik ve sosyal yönden de etkilemiştir. Ebeveynlerin hastalığa yakalanırsam çocuğumun bakımını ve tedavisini nasıl yaparım ya da çocuğuma da hastalığı bulaştırır mıyım, çocuğum hasta olursa iyileşebilir mi gibi endişeleri davranışlarına ve çocuklarına yansımış bununla birlikte çocuklarını daha fazla kontrol altına almaya çalışmışlardır. Çocukları için endişelenen ebeveynler psikososyal desteği eşlerinden ya da birinci derece

akrabalarından aldıklarını belirtmiştir. Ebeveynlerin bu görüşlerine ilişkin ifadelerinden bazıları aşağıda verilmiştir.

“Benim çocuğum hastalığından ötürü yüksek risk grubunda. Okullar açıldığında bile göndersen bir dert göndermesen başka... okula göndermeme kararı aldık e bu defa da çocuk çok üzldü, arkadaşlarından, öğretmeninden ve derslerinden ayrı kaldığı için. Ama okula göndersek ya orda hastalığa yakalanırsa diye çocuğumun göz göre göre üzülmesine göz yumduk. E tabi bu durum bizi de üzdü, ne yapacağımızı bilemedik.” E1,

“Çocuğumu okula gönderdiğim zaman öğretmeni ile görüşüp özel durumumuzu anlatmak için gittim. Ama giderken de acaba öğretmen beni yanlış anlar mı, çocuğum astım hastası olduğu için daha özen gösterir mi ya da sonrasında gösteriyor mudur diye içim içimi yedi resmen.” E2,

“Kapanmaların olduğu bir zamandı... öksürük krizi tuttu çocuğumu, baktım baş edemiyorum gittik hemen acile... acil öyle kalabalıktı ki orda derdimi anlatana kadar akla kararı seçtim. Covid kaptık mı o kadar kalabalık içinde diye sonraki günlerde en ufak şeyde hastaneye mi gitsek, eğer hastalandıysak ilerlemesin, çocuğuma bulaştırmayayım diye düşünme düşünme paranoya olmuşum.” E8.

Astımlı çocuklarının yüksek risk grubunda olduklarını bilen ebeveynlerin yaşadığı endişeler ile psikososyal açıdan yıprandıkları dikkat çekmektedir. Bazı ebeveynlerin özellikle hastalığın azaldığı dönemlerde okulların açılması ile çocuklarını okula gönderip göndermeme konusunda yaşadığı ikilem eşleri ve çocukları ile aralarında çatışmaların yaşanmasına sebep olmuştur. Yaşadıkları yere göre, korkularını artıran birtakım faktörlerin olduğunu ifade eden ebeveynlerin bu konuda desteğe ihtiyaç duyduğu söylenebilir.

Tartışma

Çalışmamıza katılan ebeveynlerin çoğu, pandeminin başlaması ile birlikte çocukları için endişelendiğini, COVID-19 hastalığına yakalanıp çocuklarına bulaştırma korkularının olduğunu ve bu durumun anksiyete düzeylerini yükselttiğini ifade etmiştir. Kronik hastalıklı çocuklara sahip ebeveynlerin çocuklarına hastalık bulaştırma, tıbbi hizmet alma ve çocuklarla geçirilen zaman konusunda yüksek düzeyde kaygılı ve endişeleri oldukları belirlenmiştir (Spaggiari ve ark., 2022; Darlington ve ark., 2021; Kwiatkoska ve ark., 2021). İlgili alanda, Ademhan Tural ve ark. (2020) kronik akciğer hastalığına sahip çocukları olan ebeveynlerin pandemi hakkında konuşma, koronavirüs bulaştırma endişesi, koronavirüs bulaşmasını önlemek için önlem alma, COVID-19'dan korunmak için baskı yapma ve anksiyete düzeylerinin daha yüksek olduğu bildirilmiştir. Ayrıca çocukların okulda COVID-19 kapma olasılığının yüksek olduğunu düşünmeleri de ebeveynlerin korku ve anksiyetelerini artırdığı ifade edilmiştir (Jeffs ve ark., 2020). COVID-19'un bulaşının kolay olması ve ölüm riskinin görece yüksek olması, buna ek olarak sosyal ve yazılı medyanın gündeminde yer alması, kronik hastalığı olanların hastalıktan etkilenme oranlarının daha yüksek olması ebeveynlerdeki korku ve anksiyetenin temelini oluşturabilir. Literatürün çalışmamızı desteklediği düşünülmektedir.

Pandemi dönemi ile birlikte yaşanan kapanmalar, karantina süreçleri bireylerin evlerinde uzun zaman geçirmesi, çocukların sosyalleşmeye imkân bulduğu okul ortamından ve arkadaşlarından zorunlu olarak izole olması psikososyal ve fiziksel iyilik hali üzerinde risk oluşturabileceği bildirilmiştir (Di

Giorgio ve ark., 2021). Ayrıca hastanede yatan çocuklara hemşireler tarafından fiziksel bakımın yanı sıra çocuk ve ailenin psikososyal yönden de ihtiyaçlarının bilinmesi, çocuk ve ailenin bütüncül olarak değerlendirilmesi, aile merkezli bakım sunulması ve konu ile ilgili araştırmalar yapılması önerilmektedir. Çalışmamıza katılan ebeveynler, zorunlu ve gönüllü izolasyon süreçlerinde yüksek uyumla birlikte birtakım zorluklar yaşamış ve bu zorluklarla kendi çabalarıyla baş etmeye çalışmıştır. Bununla birlikte pandemi başlangıcında evde kalınan süreç içerisinde aile bireyleri içerisinde sosyalleşmenin ve etkileşimin arttığını ifade etmiştir. İlgili alanda, İspanya'da 3-12 yaş arası çocuklarla yapılan çalışmada karantina sırasında çocukların daha az fiziksel egzersiz yaptıkları ve daha az sosyal temas kurdukları belirlenmiştir (González-Rábago ve ark., 2021). Bulgularımızla benzer şekilde, Postigo-Zegarra ve ark. (2021) tarafından İspanyol ebeveynlerle yapılan çalışmada, ebeveynlerin COVID-19'un getirdiği sosyal izolasyonu, ebeveynlere daha iyi bir aile ortamı sunarak genellikle yapmaya zamanları olmayan şeyleri yapmak veya birlikte eğlenmek için bir fırsat olarak tanımladıkları bulunmuştur. Tarsuslu ve ark. (2021) ise 4-18 yaş arası çocuğa sahip 521 ebeveynle yaptıkları çalışmada, ebeveynlerin %44'ünün “Evde Kalma” döneminde geçirilen günlerin çocuklarıyla ilişkilerini güçlendirdiğini, %56,4'ünün ise çocuklarına daha iyi bakma fırsatı sağladığını bulmuştur. Çalışmamızla benzer şekilde, astımlı çocukların anneleriyle yapılan bir çalışmada sokağa çıkma yasağında artan hijyen davranışları ve sosyal izolasyon önlemlerine yüksek uyum gözlemlenmiştir (Sancaklı ve ark., 2022). Pandemi boyunca yasaklar ve günlük rutindeki değişiklikler, aile bireyleri arasında çeşitli psikososyal zorlanmalarla ebeveynlerin rollerini etkileyebilir. Ayrıca ev hapsinin, etkileşimleri artırarak çocukların aile etkinliklerine katılmasına yardımcı olduğu söylenebilir.

Çalışmaya katılan ebeveynler, pandemi sürecinde çocuklarının evde çok koşturup terlemelerine engel olmak, dışarı çıkma taleplerini geri çevirirken onları kırmamak adına tablet, telefon, bilgisayar gibi teknolojik aletlerle daha çok vakit geçirmelerine göz yummak zorunda kaldıklarını ve bu durumun da çocukların oyun anlayışlarında değişikliklere sebep olduğunu ifade etmiştir. Karantina nedeniyle internet kullanımının arttığı ve çocukların ders dışı zamanlarını web etkinliklerinde fazla zaman harcadığı tespit edilmiştir (Siachpazidou ve ark., 2021). Pandemi döneminde yapılan çalışmalarda, astımı ve diğer kronik solunum rahatsızlıkları olan çocuk ve ergenlerin ekran başında kalma sürelerinin arttığı ve fiziksel aktivitelerinin azaldığı bulunmuştur (Cahal ve ark., 2021; Koius ve ark., 2021). Zorrec ve ark. (2020) solunum bozukluğu olan çocukların ailelerinin mali açıdan önemli ölçüde zarar gördüğünü ve salgın nedeniyle mesleki ve eğitimsel kalıplarını değiştirdiğini, çocukların televizyon önündeki ekran sürelerinin arttığını ifade etmiştir. Çocukların okul ve arkadaşlarından uzak kalmasının yaratmış olduğu psikolojik stresin, geleneksel oyunlardan dijital oyunlara doğru yönelimde etkisi olabilir. Ayrıca yaşanan sosyal izolasyon, eğitimin uzaktan olması ve evde kalmanın etkisiyle çocukların bu alana yöneldiği düşünülmektedir.

Uygulanan kısıtlamalar, kronik hastalığı olan çocuk ve ailenin sağlık hizmetlerine ulaşımında zorlanmasıyla birlikte bu hizmetlerden yarar sağlayamama ile ebeveynlerin korku ve anksiyete gibi sorunlar yaşama ihtimalini yükseltmektedir (Willner ve ark., 2020). Çalışmamızda ebeveynler,

hastanelerin COVID'li hastalardan dolayı çok yoğun ve dolu olması, sokağa çıkma kısıtlamaları, tam kapanma gibi etmenlerden dolayı sağlık hizmetlerine ulaşım konusunda birtakım problemler yaşadıklarını ve tele-sağlık kullanımının ön plana çıktığını ifade etmiştir. Bunun yanında, Ekvator'da yapılan bir çalışmada kapanma dönemlerinde çocuklardaki astım atak sayısının sabit kaldığı, poliklinik ve acil sağlık hizmetlerine başvurunun yüksek oranda azaldığı tespit edilmiştir (Ochoa ve ark., 2021). İspanya'da yapılan bir çalışmada ise karantina önlemlerinin astımlı çocuklarda hastalık kontrolünü %87.7 oranında iyileştirdiği ifade edilmiştir (Daoud Pérez ve ark., 2022). Hastaneye başvuruların azalmasının nedenleri arasında virüslerin bulaşmasını önleyen karantina önlemleri ve açık hava alerjenlerine daha az maruz kalma ve atmosferik kirliliğin azalması sayılabilmektedir (Lerodiakonou ve ark., 2016; Chavesse ve ark., 2020). Diğer yandan astım ilaçlarının kontrolünün ebeveynler tarafından sağlanması acile başvuruların düşmesinde olası sebep gösterilmektedir (Kaye ve ark., 2020). Buna karşın, ebeveynlerin, hastanede COVID-19'a maruz kalma riskine ilişkin endişeleri ve hükümetin 'evde kal' talimatlarına cevaben hastaneye başvurmadan kaçınmalarının da mümkün olabileceği ifade edilmektedir (Chavesse ve ark., 2020). Çalışmamızla benzer şekilde Gerald ve ark. (2022) da astımlı çocuğu olan 193 ebeveyn ile yaptığı çalışmada, ebeveynlerin tıbbi bakıma tele-sağlık yoluyla eriştiklerini ve çoğunun gerektiğinde astım ilaçları alarak astım ataklarını kontrol altına aldıklarını belirtmiştir. Literatür bulguları çalışmamızı desteklemektedir. Ayrıca dışarıya çıkma korkusu ya da hastalığın yönetiminin evden yapılmaya çalışılması ve telefonla doktora ulaşmanın çalışmamızdaki ebeveynlerin sağlık hizmetlerine erişimini etkilemiş olabilir.

Çalışmamıza katılan ebeveynler, pandemi süresince psikososyal yönden aile bireyleri içerisinde bir dayanışmanın olduğunu, yaşanan ekonomik problemlerle birlikte astımlı bir çocuğa sahip olmanın da getirmiş olduğu psikolojik yıpranmaların yaşandığını ifade etmiştir. Literatürde, pandemi döneminde ebeveynlerin çocuklarına bakmanın yanı sıra sosyal mesafe, uzaktan çalışma ve işsizlik gibi günlük rutinlerindeki değişikliklerle baş etmek zorunda kaldıkları bildirilmektedir (Roos ve ark., 2021). Chen ve ark. (2021) 197 ebeveynle yaptıkları çalışmada, daha az araçsal ve duygusal desteğe sahip olan ebeveynlerin, daha yüksek düzeyde ebeveynlik stresi ve daha düşük düzeyde psikolojik iyi oluş sergilediklerini belirtmiştir. Evans ve ark. (2020) ise pandemi esnasında ebeveynlerin ve çocuklarının karşı karşıya kaldığı stresörlerden ilkinin, ebeveynlerin işini kaybetmesi ve bu iş kaybına sekonder ekonomik refahın azalması ve bu durumdan çocukların sağlık refahlarının kötü etkilenmesi olduğunu bildirmiştir. Mcloone ve ark. (2022) da kronik hastalığı olan çocukların ebeveynleriyle yapılan çalışmada, sınırlı sosyal etkileşim ve olağan destek ağlarına erişimin azalmasının ebeveynlerin ruh sağlıklarına zarar verdiklerini, bu durumun duygusal desteği, başa çıkma ve dayanıklılığı azalttığını bildirmiştir. Yapılan çalışmalarla benzer sonuçlar alındığı ve bu süreçte ebeveynlerin psikososyal açıdan desteklenmesi gerektiği düşünülmektedir.

Çalışmanın sınırlılıkları

Araştırmamızda örneklem grubunun bir bölgeyi temsil etmesi ve belirli bir zamanda yaşanan olayları ele alması çalışmanın sınırlılıkları olarak görülmektedir.

Sonuç ve Öneriler

Araştırmamız astım hastalığına sahip çocukları olan ailelerin ve çocukların COVID-19 pandemi döneminde psikolojik ve sosyal yönden birçok sorun yaşadıklarını ve sağlık hizmetlerine ulaşım konusunda zorluklarla karşılaştıklarını tespit etmiştir. Ayrıca aile ve çocukların psikososyal açıdan yardıma ihtiyaç duydukları ve destek sistemlerinin yetersiz kaldığı görülmüştür. Bunun için astımlı hastalığa sahip aile ve çocukların psikolojik ve sosyal açıdan desteklenmesi önerilmektedir.

Çıkar Çatışması

Çıkar çatışması bulunmamaktadır.

Teşekkür

Yazarlar, bu çalışmaya katılan katılımcılara teşekkür etmektedir.

Finansal Destek

Bu çalışmada finansal destek alınmamıştır.

Etik Komite Onayı

Bu çalışma için etik kurul onayı Yozgat Bozok Üniversitesi Etik Kurulu'ndan alınmış ve bilimsel komite tarafından onaylanmıştır (Karar no:24/12, Tarih:25.08.2021).

Bilgilendirilmiş Onam

Katılımcılardan onam alınmıştır.

Hakem Değerlendirmesi

Dış bağımsız.

Yazar Katkıları

A.B.: Tasarım, Metodoloji, Veri Toplanması, Metodoloji, Yazma-Orijinal Taslak

M.A.A.: Veri Toplanması, Veri Analizi, Metodoloji, Yazma-Orijinal Taslak

E.H.Y.: Tasarım, Metodoloji, Veri Analizi, Metodoloji, Yazma-Orijinal Taslak

Kaynaklar

- Abrams, E. M., McGill, G., Bhopal, S. S., Sinha, I., & Fernandes, R. M. (2020). COVID-19, asthma, and return to school. *Lancet. Respiratory Medicine*, 8(9), 847–849. [https://doi.org/10.1016/S2213-2600\(20\)30353-2](https://doi.org/10.1016/S2213-2600(20)30353-2)
- Ademhan Tural, D., Emiralioğlu, N., Tural Hesapcioglu, S., Karahan, S., Ozsezen, B., Sunman, B., Nayir Buyuksahin, H., Yalcin, E., Dogru, D., Ozcelik, U., & Kiper, N. (2020). Psychiatric and general health effects of COVID-19 pandemic on children with chronic lung disease and parents' coping styles. *Pediatric Pulmonology*, 55(12), 3579–3586. <https://doi.org/10.1002/ppul.25082>
- Audi, N., Gupta, A., Cook, J., Latham, S., Tomlin, B., Chakrabarti, S., & Nagakumar, P. (2020). Emotional impact of Covid-19 pandemic on children and parents with problematic severe asthma. *Authorea Preprints*. <https://doi.org/10.22541/au.159714891.13637598>
- Burrows, A. G., & Ellis, A. K. (2022). Psychological impacts of coronavirus disease 2019 on people with asthma, allergic rhinitis, and food allergy. *Annals of Allergy, Asthma & Immunology: Official Publication of the American College of Allergy, Asthma, & Immunology*, 129(1), 52–61. <https://doi.org/10.1016/j.anai.2021.12.013>
- Cahal, M., Amirav, I., Diamant, N., Be'er, M., Besor, O., & Lavie, M. (2021). Real-time effects of COVID-19 pandemic lockdown on

- pediatric respiratory patients. *Pediatric Pulmonology*, 56(6), 1401–1408. <https://doi.org/10.1002/ppul.25310>
- Chen, C. Y., Byrne, E., & Vélez, T. (2022). A preliminary study of COVID-19-related stressors, parenting stress, and parental psychological well-being among parents of school-age children. *Journal of Child and Family Studies*, 31(6), 1558–1569. <https://doi.org/10.1007/s10826-022-02321-1>
- Çölkesen, F., Kılınçel, O., Sözen, M., Yıldız, E., Beyaz, Ş., Çölkesen, F., Aytekin, G., Koçak, M. Z., Alsancak, Y., Araz, M., & Arslan, Ş. (2021). The impact of SARS-CoV-2 transmission fear and the COVID-19 pandemic on the mental health of patients with primary immunodeficiency disorders and severe asthma, and other high-risk groups. *Asthma Allergy Immunol*, 19, 84–91. <http://doi.org/10.21911/aaai.651>
- Daoud Pérez, Z., Rázquin Arias, M., López-Escobar, A., Díaz-Conradi, A., Arce, A., Ruggeri, N., Romero Blanco, I., Díaz-Delgado, B., & Ventura Wichner, P. S. (2022). The impact of COVID-19 lockdown on children with recurrent wheezing and asthma in Spain. *Journal of Paediatrics and Child Health*, 58(9), 1635–1641. <https://doi.org/10.1111/jpc.16068>
- Darlington, A. E., Morgan, J. E., Wagland, R., Sodergren, S. C., Culliford, D., Gamble, A., & Phillips, B. (2021). COVID-19 and children with cancer: Parents' experiences, anxieties and support needs. *Pediatric Blood & Cancer*, 68(2), e28790. <https://doi.org/10.1002/pbc.28790>
- Di Giorgio, E., Di Riso, D., Mioni, G., & Cellini, N. (2021). The interplay between mothers' and children behavioral and psychological factors during COVID-19: an Italian study. *European Child & Adolescent Psychiatry*, 30(9), 1401–1412. <https://doi.org/10.1007/s00787-020-01631-3>
- Di Riso, D., Spaggiari, S., Cambrisi, E., Ferraro, V., Carraro, S., & Zanconato, S. (2021). Psychosocial impact of Covid-19 outbreak on Italian asthmatic children and their mothers in a post lockdown scenario. *Scientific Reports*, 11(1), 9152. <https://doi.org/10.1038/s41598-021-88152-4>
- Evans, S., Mikocka-Walus, A., Klas, A., Olive, L., Sciberras, E., Karantzas, G., & Westrupp, E. M. (2020). From "it has stopped our lives" to "spending more time together has strengthened bonds": The varied experiences of Australian families during COVID-19. *Frontiers in Psychology*, 11, 588667. <https://doi.org/10.3389/fpsyg.2020.588667>
- Gerald, L. B., Simmons, B., Lowe, A. A., Liu, A. H., Nez, P., Begay, E., & Bender, B. (2023). COVID-19 on the Navajo Nation: Experiences of Diné families of children with asthma. *The Journal of Asthma: Official Journal of The Association for the Care of Asthma*, 60(3), 565–573. <https://doi.org/10.1080/02770903.2022.2073550>
- González-Rábago, Y., Cabezas-Rodríguez, A., & Martín, U. (2021). Social inequalities in health determinants in Spanish children during the COVID-19 lockdown. *International Journal of Environmental Research and Public Health*, 18(8), 4087. <https://doi.org/10.3390/ijerph18084087>
- Hepkaya, E., Kilinc, A. A., Cebi, M. N., Koyuncu, Z., & Cokugras, H. (2021). General health status of children with asthma during the COVID-19 pandemic. *Pediatrics International: Official Journal of the Japan Pediatric Society*, 63(3), 331–337. <https://doi.org/10.1111/ped.14453>
- Hoffman, J. A., & Miller, E. A. (2020). Addressing the consequences of school closure due to COVID-19 on children's physical and mental well-being. *World Medical & Health Policy*, 12(3), 300–310. <https://doi.org/10.1002/wmh3.365>
- Jeffs, E., Lucas, N., & Walls, T. (2021). COVID-19: Parent and caregiver concerns about reopening New Zealand schools. *Journal of Paediatrics and Child Health*, 57(3), 403–408. <https://doi.org/10.1111/jpc.15234>
- Jia, Y., Bao, J., Yi, M., Zhang, Z., Wang, J., Wang, H., Li, Y., & Chen, O. (2021). Impact of the COVID-19 pandemic on asthma control among children: a qualitative study from caregivers' perspectives and experiences. *BMJ Open*, 11(5), e046525. <https://doi.org/10.1136/bmjopen-2020-046525>
- Kaye, L., Theye, B., Smeenk, I., Gondalia, R., Barrett, M. A., & Stempel, D. A. (2020). Changes in medication adherence among patients with asthma and COPD during the COVID-19 pandemic. *Journal of Allergy and Clinical Immunology*, 8(7), 2384–2385. <https://doi.org/10.1016/j.jaip.2020.04.053>
- Kenyon, C. C., Hill, D. A., Henrickson, S. E., Bryant-Stephens, T. C., & Zorc, J. J. (2020). Initial effects of the COVID-19 pandemic on pediatric asthma emergency department utilization. *Journal of Allergy and Clinical Immunology*, 8(8), 2774–2776. <https://doi.org/10.1016/j.jaip.2020.05.045>
- Kroshus, E., Hawrilenko, M., Tandon, P. S., & Christakis, D. A. (2020). Plans of US parents regarding school attendance for their children in the fall of 2020: A national survey. *JAMA Pediatrics*, 174(11), 1–10. <https://doi.org/10.1001/jamapediatrics.2020.3864>
- Kwiatkowska, J., Meyer-Szary, J., Mazurek-Kula, A., Zuk, M., Migdal, A., Kusa, J., ... & Kopec, G. (2021). The impact of COVID-19 pandemic on children with pulmonary arterial hypertension. parental anxiety and attitudes. Follow-up data from the Polish registry of pulmonary hypertension (BNP-PL). *Journal of Clinical Medicine*, 10(8), 1640. <https://doi.org/10.3390/jcm10081640>
- Ierodiakonou, D., Zanobetti, A., Coull, B. A., Melly, S., Postma, D. S., Boezen, H. M., ... & Childhood Asthma Management Program Research Group. (2016). Ambient air pollution, lung function, and airway responsiveness in asthmatic children. *Journal of Allergy and Clinical Immunology*, 137(2), 390–399. <https://doi.org/10.1016/j.jaci.2015.05.028>
- McLoone, J., Wakefield, C. E., Marshall, G. M., Pierce, K., Jaffe, A., Bye, A., Kennedy, S. E., Drew, D., & Lingam, R. (2022). It's made a really hard situation even more difficult: The impact of COVID-19 on families of children with chronic illness. *Plos One*, 17(9), e0273622. <https://doi.org/10.1371/journal.pone.0273622>
- Ochoa-Avilés, A. M., Ochoa-Avilés, C., Morillo-Argudo, D. A., Molina-Cando, M. J., Rodas-Espinoza, C. R., Ster, I. C., ... & Cooper, P. J. (2021). Impact of COVID-19 pandemic on asthma symptoms and management: A prospective analysis of asthmatic children in Ecuador. *World Allergy Organization Journal*, 14(6), 100551. <https://doi.org/10.1016/j.waojou.2021.100551>
- Özdemir, C. (2018). Çocuklarda astımın tanımı ve yönetimi *Klinik Tıp Pediatri Dergisi*, 10(2), 27–32.
- Postigo-Zegarra, S., Julián, M., Schoeps, K., & Montoya-Castilla, I. (2021). Psychological adjustment of Spanish adolescents and their parents during COVID-19 lockdown: A mixed method approach. *Plos One*, 16(7), e0255149. <https://doi.org/10.1371/journal.pone.0255149>
- Roos, L. E., Salisbury, M., Penner-Goeke, L., Cameron, E. E., Protudjer, J. L. P., Giuliano, R., Affi, T. O., & Reynolds, K. (2021). Supporting families to protect child health: Parenting quality and household needs during the COVID-19 pandemic. *Plos One*, 16(5), e0251720. <https://doi.org/10.1371/journal.pone.0251720>
- Sancakli, O., Tuncel, T., Eren Akarcan, S., Kanik, A., Özyurt, G., & Ozdogru, E. E. (2022). Anxiety levels and changes in health and hygiene behaviors in mothers of children with asthma in early COVID-19 lockdown in Turkey. *Pediatric Allergy, Immunology, and Pulmonology*, 35(1), 27–35. <https://doi.org/10.1089/ped.2021.0113>
- Searing, D. A., Dutmer, C. M., Fleischer, D. M., Shaker, M. S., Oppenheimer, J., Grayson, M. H., ... & Greenhawt, M. (2020). A phased approach to resuming suspended allergy/immunology clinical services. *Journal of Allergy and Clinical Immunology*, 8(7), 2125–2134. <https://doi.org/10.1016/j.jaip.2020.05.012>
- Siachpazidou, D. I., Kotsiou, O. S., Chatziparasidis, G., Papagiannis, D., Vavougiou, G. D., Gogou, E., Stavrou, V. T., & Gourgouliaanis, K. I. (2021). Action and reaction of pre-primary and primary school-age children to restrictions during COVID-19 pandemic in Greece. *Journal of Personalized Medicine*, 11(6), 451. <https://doi.org/10.3390/jpm11060451>
- Kids, S. (2020, June 17). COVID-19: Recommendations for school reopening. <https://www.sickkids.ca/PDFs/About-SickKids/81407-COVID19-Recommendations-for-School-Reopening-SickKids.pdf>

- Spaggiari, S., Forlini, V., Carraro, S., Ferraro, V. A., Zanconato, S., Montanaro, M., Cecinati, V., Zaffani, S., Maffei, C., & Di Riso, D. (2022). Spending time with mothers as a resource for children with chronic diseases: A comparison of asthma, type 1 diabetes, and cancer during COVID-19 pandemic. *International Journal of Environmental Research and Public Health*, 19(21), 14126. <https://doi.org/10.3390/ijerph192114126>
- Spinelli, M., Lionetti, F., Pastore, M., & Fasolo, M. (2020). Parents' stress and children's psychological problems in families facing the COVID-19 outbreak in Italy. *Frontiers in Psychology*, 11, 1713. <https://doi.org/10.3389/fpsyg.2020.01713>
- Şen, G., & Dibek Mısırlıoğlu, E. (2021). Astımlı çocuklarda COVID-19 etkisi. *Turkish Journal of Pediatric Disease*, 15, 251–255. <https://doi.org/10.12956/tchd.856766>
- Tarsuslu, B., Sahin, A., Durat, G., & Arikan, D. (2021). An analysis of parents' perceived stress and the parent-child relationship during the COVID-19 pandemic. *Bangladesh Journal of Medical Science*, 97-107. <https://doi.org/10.3329/bjms.v20i5.5540>
- Willner, P., Rose, J., Stenfort Kroese, B., Murphy, G. H., Langdon, P. E., Clifford, C., Hutchings, H., Watkins, A., Hiles, S., & Cooper, V. (2020). Effect of the COVID-19 pandemic on the mental health of carers of people with intellectual disabilities. *Journal of Applied Research in Intellectual Disabilities*, 33(6), 1523–1533. <https://doi.org/10.1111/jar.12811>
- Yıldırım, A., & Şimşek, H. (2018). *Sosyal bilimlerde nitel araştırma yöntemleri* (11.Baskı). Seçkin Yayıncılık, Ankara
- Zorcec, T., Jakovska, T., Micevska, V., Boskovska, K., & Cholakovska, V. C. (2020). Pandemic with COVID-19 and families with children with chronic respiratory diseases. *Prilozi*, 41(2), 95–101. <https://doi.org/10.2478/prilozi-2020-0038>